

ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ

УДК 17 + 614.253 + 34

П.І. Яценко

МОРАЛЬ, ЛІКАРСЬКА ЕТИКА І МЕДИЧНЕ ПРАВО

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

Мета публікації - нагадування про професійні правові відносини медичних працівників і суб'єкта цих відносин (пацієнта), заснованих на правилах Моралі та Прав пацієнта (медичного права). Питання про місце моралі, лікарської етики і медичного права в медичній та національній системі права має як теоретичне, так і практичне значення. Адже встановлення нормативних рамок здійснення медико-санітарної діяльності забезпечує ефективне здійснення регулятивної й охоронної функції права.

Мораль є правилом поведінки, яке встановлюється в будь-якому суспільстві, в тому числі і в медичному. Норми медичної моралі як соціального регулятора медичної діяльності, є правилами, які прийняті в суспільстві щодо медицини згідно з уявленнями людей про добро і зло, корисне і шкідливе, правильне і неправильне, хороше і погане, справедливе і несправдливе [13]. Моральні норми виробляються, формулюються і закріплюються суспільством (суспільним ладом), класами, виробничими й аматорськими об'єднаннями людей. Вони, як одна з форм суспільної свідомості і різновид соціальної надбудови, регламентують правила поведінки людей у побуті, в умовах виробництва, в сімейних відносинах, за їх допомогою регулюється спілкування людей один з одним у конкретних спільнотах [6].

Дотримання моральних норм у охороні здоров'я засноване на свідомому ставленні медичних працівників до цих вимог і оцінюється громадською думкою пацієнтів, колегіумом колективу. Норми моралі забезпечуються і підтримуються вихованням, внутрішньою культурою, особистими переконаннями людини і думкою соціуму, в якому вона перебуває. З давніх-давен норми моралі в професійній діяльності медичних працівників є провідними мотивами, заснованими на принципах гуманізму: хочу бути лікарем (фельдшером, медичною сестрою), щоб робити людям добро, зцілювати їх від хвороб. Вони є основними критеріями і регуляторами взаємовідносин між лікарями і пацієнтами [14].

І сьогодні, посилаючись на клятву Гіппократа, в медичних вишах акцентується увага на переважну роль моральних цінностей у оцінці громадянської і професійної діяльності лікаря. Однак розвиток медичного права, диференціація медичних правовідносин, удосконалення законодавчих актів у охороні здоров'я на перше місце висувають пріоритет правових норм [4;7].

Важливим у практичній діяльності лікаря будь-якого фаху є розуміння питання про співвідношення норм права і моралі в регуляції взаємин пацієнта і лікаря. Основні постулати моралі, відомі з найдавніших часів, - «не нашкодь», «(не) роби відносно інших так, як ти (не) хотів би, щоб вони чинили відносно тебе», не втратили актуальності й сьогодні.

Медичне співтовариство з давніх часів відпрацювало правила етики і деонтології, взаємної поваги один до одного, неписані правила корпоративності [1]. Останнє нерідко вступає в конфлікт із юридичним правом. Це проявляється в особливого роду солідарності, в прагненні "не виносити сміття з хати" при дефектах надання медичної допомоги. Це найбільш показово при проведенні розбору скарг пацієнтів, судово-медичних досліджень із приводу непрофесійних дій медичного персоналу, що призвели до інвалідності або смерті пацієнта. При цьому нерідко укладення лікарських комісій і судових медиків формулюються так, щоб якомога менше нашкодити обвинуваченому лікареві [11]. Таким чином, лікарським комісіям і судово-медичним експертам як представникам лікарської спільноти властива професійна корпоративність, яка вступає в протиріччя з юридичними нормами медичного і цивільного права.

Єдність норм моралі та права в системі медичної діяльності полягає в тому, що вони належать до різновидів норм будь-якого суспільства (соціуму); звернені своєю сутністю до одного об'єкта впливу (пацієнта); спрямовані на оптимізацію суспільних відносин у сфері охорони здоров'я [2; 5].

Відмінності між моральними нормами і норма-

ми права при регламентації медичної діяльності зводяться до того, що моральні норми формуються у свідомості людини, а норми права встановлюються або санкціонуються державою; моральні норми мають абстрактний характер, а правові достатньою мірою офіційно деталізовані; порушення моральних норм призводять до заходів громадського впливу, а порушення норм права забезпечується законодавчим покаранням [8; 10].

Слід нагадати, що право - це система норм (правил поведінки) і принципів, установлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення країни, забезпечуються всіма заходами легального державного впливу, аж до примушування.

Сфери моральних і медичних правових відносин певною мірою збігаються. Медичне право як комплексна галузь юридичних прав, безпосередньо звернене до людини і призначене для реалізації конституційних прав громадян. Воно поєднує правові норми пацієнта і медичного працівника і сприяє регуляції суспільних відносин у сфері медичної діяльності [12]. Права пацієнта в Україні такі:

- право на рівний і справедливий доступ до медичної допомоги;
- право на безпеку і якість медичної допомоги;
- право на фізичну і психічну цілісність і недоторканність;
- право на отримання медичної інформації, що стосується особисто пацієнта;
- право висловлювати згоду, засноване на повній медичній інформації;
- право на вибір і відмову від медичного втручання;
- право на конфіденційність;
- право на недоторканність особистого життя пацієнта і спілкування;
- право на дотримання норм медичної етики відносно пацієнта;
- право на відшкодування збитків для здоров'я, завданих при наданні медичної допомоги;
- право на подачу скарги і захист своїх прав.

У свою чергу під медичною діяльністю слід розуміти комплексну систему, яка включає організацію і безпосереднє надання громадянам медичної допомоги в рамках діагностичних, лікувальних та профілактичних заходів і контроль якості медичних послуг [8].

Незважаючи на різноплановість медичної діяльності, різноманітність суспільних відносин, що виникають у цій сфері, з юридичної точки зору необхідно розрізняти такі групи суб'єктів медичних правовідносин:

1. Суб'єкти, які надають медичну допомогу.
2. Суб'єкти, які отримують медичну допомогу.
3. Суб'єкти, які сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення).

Суб'єктом медичних правовідносин (пацієнтом) може вважатися особа за умови, що вона:

- а) виявила бажання або дала згоду на надання

її медичних послуг лікувальним закладом, здійснює необхідні медичні послуги (за винятком деяких випадків) щодо особи, яка не досягла віку 14 років, а також особи, призначеної в установленому законом порядку недієздатною, медичне втручання здійснюється за згодою їхніх законних представників;

б) за медичними показаннями потребує отримання медичної допомоги.

Правовий статус пацієнта передбачає наявність у кожного, хто звернувся по медичну допомогу людині, права на її отримання. Безумовно, відсутність медичних показань до лікування зробить його неможливим, однак, тут передбачається потенційна ймовірність кожної людини, яка потребує в разі необхідності отримати якісне лікування. Лікувальний заклад, що належить до державної або комунальної системи охорони здоров'я, який спеціалізується на виконанні певних видів медичної допомоги, в разі звернення громадянина, який потребує лікування, зобов'язаний цю допомогу надати. Сам факт укладання договору на надання медичної допомоги передбачає включення в його зміст умов висококваліфікованої допомоги в повному обсязі, що пояснюється природою медичного втручання і подібного договору [3].

Упродовж останніх років у вітчизняній соціальній сфері відокремилася й набула стрімкого розвитку проблема захисту прав суб'єкта (лікаря та пацієнта) в охороні здоров'я. Це явище можна пояснити тим, що, хоча й дуже повільно, але зростає правова свідомість громадян, що пов'язано з функціонуванням незалежних засобів масової інформації, зміцненням ринкових відносин у сфері медичного обслуговування, ознайомлення з юридичним досвідом тих, хто зумів відстояти свої права людини, громадянина й пацієнта як у судових інстанціях, так і не доводячи справу до суду. Поряд із цим пацієнти мають можливість звертатися в різні лікувально-профілактичні заклади за отриманням медичних послуг, що дає можливість порівнювати рівень та якість допомоги, отриманої в цих закладах.

Законодавством визначені певні права громадян при наданні медико-соціальної допомоги: поважне і гуманне ставлення з боку медичного персоналу до пацієнтів; вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я; відповідні вимоги до умов обстеження і лікування; проведення на його прохання консультацій інших фахівців; згода і відмова від медичного втручання тощо.

Лікарські дії можуть бути правомірними, відповідні приписам норм права (класичний приклад надання медичної допомоги, заснований на зверненні пацієнта до лікувального закладу відповідно до норм чинного законодавства) і неправомірними, не відповідають приписам правових норм (протизаконне вилучення органа або тканини для трансплантації).

За наявності звернення громадянина по медичну допомогу лікувальний заклад має спеціалізуватися на наданні саме такого виду медичної допомоги (виняток - надання невідкладної медичної

допомоги). Лікар у процесі діагностики має встановити наявність захворювання в громадянина і необхідність проведення лікування. У загальному вигляді юридичні факти є найбільш суттєвими передумовами виникнення правовідносин у сфері медичної діяльності.

У Лісабонській декларації прав пацієнта особливе місце відводиться обов'язковому інформуванню тих, хто звертаються до лікувального закладу. Достовірна, своєчасна і повна інформація необхідна для того, щоб пацієнти та особи, які надають медичну допомогу, могли озвучувати (пояснювати) пацієнту рішення про плановане лікування, про його результати, можливі ускладнення або про те, як жити з цим захворюванням, якщо не проводити лікування. Інформацію необхідно надавати в доступній формі відповідно до принципів медичної деонтології і з урахуванням стану здоров'я, національності, знання державної мови, віку, інтелекту, здібностей і культури пацієнта [7].

Декларація зобов'язує шанобливо ставитися до пацієнта. Пацієнти і особи, які надають їм медичну допомогу, користуються фундаментальним правом на охорону здоров'я, яке орієнтоване на пацієнтів і є таким, що гарантує їхні унікальні потреби, переваги та цінності, а також їхні самостійність і незалежність. З точки зору медичної спільноти основні права, затверджені в декларації, повинен мати кожен пацієнт. Лікарі та інші особи або установи, які беруть участь у наданні медичної допомоги, несуть солідарну відповідальність за визнання і підтримку зазначених прав.

Хоча лікар повинен діяти в інтересах пацієнта згідно зі своєю совістю, необхідні відповідні гарантії автономії і справедливого ставлення до самого лікаря.

Таким чином, можна зробити висновок, що професійні норми моралі в медичному співтоваристві є джерелом основних положень Медичного права як самостійної галузі права. Знання, розуміння і виконання медичними працівниками цих положень відносно пацієнта дозволять уникати виникнення конфліктів між суб'єктами медичних правовідносин. Як свідчить проведений нами аналіз наукових публікацій у розділах медичного права, їхній зміст загалом стосується потреб практичної діяльності лікувально-профілактичних закладів, аналізу значної кількості нормативно-правових актів у системі охорони здоров'я України та підвищення рівня правової грамотності населення у сфері отримання медичних послуг. Створення, вдосконалення і розвиток законо-

давчої та нормативно-правової бази державного регулювання медичної діяльності, відокремлення медичного права як галузі права стають стратегією державної політики України в галузі охорони здоров'я.

Література

1. Бабич О. Права пацієнта і лікаря в Україні / О.Бабич // Журнал управління закладом охорони здоров'я.- 2012. - №2. - С. 13 – 16.
2. Вороненко Ю. В. Медичне право в системі права України: стан і перспективи розвитку / Ю. В. Вороненко, Я. Ф. Радиш // Український медичний часопис.- 2006. — № 5 (55). — С. 5—10.
3. Глуховский В. В. О правах пациентов и медицинских работников в Украине: основы и понятия / В. В. Глуховский // Главный врач: хозяйство и право. — 2003. — № 6. - С. 12 – 14.
4. Дешко Л. Н. Про галузеву належність медичного права України / Л. Н. Дешко // Право України. — 2006. — № 1. — С. 120—124.
5. Законодавство України про охорону здоров'я від 22.02.2000 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України.- 2000. - № 7.
6. Зильбер А.П. Этика и закон в медицине критических состояний / А.П. Зильбер // Этюды критических состояний. Т. 4. — Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 1998. — 560 с.
7. Ильченко Г.О. Цивільно-правові аспекти права споживача страхових послуг на інформацію / Г.О. Ильченко // Право України.- 2015.- № 1. - С. 134 – 140.
8. Медицинское право Украины: учебное пособие / [Волков В. Д., Дешко Л. Н., Заброцкий В. П. и др.]. -Донецк: ДонНУ, 2005. — 268 с.
9. Радиш Я.Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування: монографія / Я.Ф. Радиш // К.: Вид-во УАДУ, 2001. — 360 с.
10. Стеценко С.Г. Сучасне українське медичне право: монографія / С.Г. Стеценко. - К.: Атіка, 2010. — 496 с.
11. Стрельцова О. Співвідношення понять судового прецеденту та судової практики / О. Стрельцова // Право України.- 2004. - № 10. - С. 136 – 140.
12. Шаповал В.М. Основні характеристики конституційного права / В. М. Шаповал // Вісник Конституційного права України.- 2004. - № 1. - С. 77 – 87.
13. Електронний ресурс - <http://www.etica.in./moral-i-pravo/>.
14. Електронний ресурс - http://www.eng.ru/pravo/sootnoshenie_norm_prava_i_moral.html.

Стаття надійшла
24.04.2016 р.

Резюме

Мета публікації - нагадування про професійні правові відносини медичних працівників і суб'єкта цих відносин (пацієнта), засновані на правилах моралі і Правах пацієнта (медичного права). Питання про місце моралі, лікарської етики та медичного права в медичній і національній системі права має як теоретичне, так і практичне значення. Знання, розуміння і виконання медичними працівниками Медичного права відносно пацієнта дозволять уникати виникнення конфліктів між суб'єктами медичних правовідносин.

Створення, вдосконалення і розвиток законодавчої та нормативно-правової бази державного регулювання медичної діяльності, виділення медичного права як галузі права стають стратегією державної політики України в галузі охорони здоров'я.

Ключові слова: мораль у сфері охорони здоров'я, лікарська етика, правовий статус пацієнта.

Резюме

Цель публикации – напоминание о профессиональных правовых отношениях медицинских работников и субъекта этих отношений (пациента), основанных на правилах морали и Правах пациента (медицинского права). Вопросы о месте морали, врачебной этики и медицинского права в медицинской и национальной системе права имеют как теоретическое, так и практическое значение. Знание, понимание и выполнение медицинскими работниками Медицинского права в отношении пациента позволят избежать возникновения конфликтов между субъектами медицинских правоотношений.

Создание, усовершенствование и развитие законодательной и нормативно-правовой базы государственного регулирования медицинской деятельности, выделение медицинского права как отрасли права становятся стратегией государственной политики Украины в области здравоохранения.

Ключевые слова: мораль в сфере здравоохранения, врачебная этика, правовой статус пациента.

UDC 17 + 614.253 + 34

MORALITY, MEDICAL ETHICS AND MEDICAL LAW

P. I. Yatsenko

Pavel Yatsenko- magister of Yaroslav Mudryi National Law University, dentist

Summary

The purpose of the publication of the article is to remind of legal relations between professional health workers and the subject of this relationship (patient), based on the rules of morality and law for patient (health law). The question of the morality, medical ethics and medical law in national system has both theoretical and practical aspects. After establishing regulatory frameworks, implementation of health activities ensures the effective implementation of regulatory functions and security law.

Moral behavior is the rule, which is common for any society, including the medical. Standards of medical ethics as a social regulator of medical practice, are rules accepted in society on the medicine according to the perceptions of people might be right or wrong, useful and harmful, good and bad, fair and unfair. Norms of morality provide, formulate and secure the society (social systems), classes, enterprises and groups of people. Which are forms of social consciousness and social kind of superstructure, the rules governing by behavior in everyday life, in terms of production, in family relations, it can adjust communication with one to another in specific communities.

The medical community, for a long time, is exhausted by ethics rules and ethics, mutual respect, unwritten rules of corporatism. The latter are often in conflict with legal rights. This is displayed in a special kind of solidarity, in an effort to "do not wash dirty linen" in defects of care. This is most significant while analyzing complaints of patients, forensic investigations on the unprofessional actions of medical personnel which leads to disability or death of the patient. It is often provides the medical commissions and forensic formulating to do the least possible harm to the accused doctor. Thus, the medical commission and forensic experts are members of the tribe medicinal inherent professional corporatism, involved in conflict with legal standards of health and civil law. Differences between moral norms and the rule of law in the regulation of medical practice boil down to the fact signifying that moral norms are formed in the mind, and the law established or authorized by the State; moral standards are abstract and legal sufficiently detailed official; violation of moral standards leads to measures of social influence, and violation of the law providing legal punishment.

Areas of moral and medical legal relations sometimes extent overlaps. Medical law, a complex area of legal rights, addressed directly to man and intended to implement constitutional rights. It combines law for patient and health care worker and contributes the regulation of social relations in the field of medical practice. Providing medical activity we should understand a complex system that includes the organization and direct provision of health care for citizens number the diagnostic, therapeutic and preventive measures and quality control of medical services.

The legal status of the patient provides medical help for everyone who asks for the person entitled to it. Of course, no medical indications for treatment will make it impossible, however, there is the potential likelihood for each person in need, if necessary, to receive fine care. Medical institution belongs to the state or municipal health system specializes in certain types of medical care in case of application of a citizen in need of treatment requires providing such kind of assistance. The fact of the contract for the provision of care involves the inclusion of its content conditions highly full paid, due to the nature of the medical intervention and a similar agreement.

Professional morality in the medical community is a source of major provisions of the health law as an independent branch of law. Knowledge, realization and performance of health workers of such provisions in relation to the patient will avoid conflicts between subjects and objects of medical relations. Development, improvement and implementation of legislative and legal framework normative of state regulation for medical practice, separation health law as independent branch of law, is considered as strategy of Ukraine's state policy about the health.

Keywords: morality in health care, medical ethics, the legal status of the patient.